

ДО ПИТАННЯ ПРО ІГРОВУ ОСНОВУ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

У статті здійснюється спроба з'ясувати пояснювальний потенціал інтерпретації політичної науки як гри, для чого використовується концепція, що була запропонована видатним голландським дослідником Й. Гейзінгом в монографії «Homo ludens» (1938). Багато фактів з інституційного життя політичної науки розглянуто в ролі природних наслідків ігрової суті політичної науки.

Ключові слова: політична наука, гра, культурологічний підхід, концепція, Й. Гейзінга.

Осин В.В.

К ВОПРОСУ ОБ ИГРОВОЙ ОСНОВЕ ПОЛИТИЧЕСКОЙ НАУКИ

В статье предпринимается попытка выявить объяснительный потенциал интерпретации политической науки как игры, для чего используется концепция, предложенная известным голландским исследователем Й. Хейзингом в монографии «Homo ludens» (1938).. Многие факты институциональной жизни политологии оказываются рассмотренными в качестве естественных последствий игровой сущности политической науки.

Ключевые слова: политическая наука, игра, культурологический подход, концепция, Й. Хейзинга.

Osин V.

AS TO THE MATTER OF THE POLITICAL SCIENCE'S PLAY GROUNDS

The attempt to reveal the explaining potential for interpretation the political science as a play is made in the article. The theory (culturalological approach to play) of a famous Dutch scientist J. Huizinga (Homo ludens (1938)) is used. Many facts of the institutional life of this kind are considered as an integral part of political science's play nature.

Key words: political science, play-element, conception, culturalological approach, J. Huizinga.

Як не парадоксально це звучить, але політична наука здавна розглядається як одна з наймолодших соціальних наук. І так само, як багато юнаків і дівчат часто-густо не бачать у навколишніх подіях ніякого сенсу, значна кількість політологів, здається, також не відчуває задоволення від того, що робить. Якщо в ролі репрезентативної вибірки відповідної групи науковців узяти американських дослідників, то навіть у період „золотих шістдесятих” майже 55 % політологів не були щасливі від сучасного їм стану політичної науки, а на 10 % більше вчених вважали те, що нині цілком сходить за науку в американській політології, поверховим і тривіальним¹ [1, р. 13–14]. Мало що змінилося і в наступні періоди. Так, у середині 1980-х рр. Фонд Карнегі опитав близько 3 тисяч співробітників науково-дослідних установ (research-oriented colleges and universities) США на предмет з'ясування того, „чи відбуваються [зараз які-небудь] захопливі події” або ж

¹ І подібний стан скепсису і невдоволення поширюється буквально на всі етапи, що характеризують процес наукового виробництва політичного знання, починаючи від публікації статей, котрі являють собою, по суті, звіт про виконану роботу, і закінчуючи виникненням сталої (фахової) самооцінки. Що стосується статей, цієї найпоширенішої „заявки на наукову власність” [2, с. 343], то під час оцінки їх рівня більш ніж дворазова перевага була на боці тих, хто впевнено писав про більш високу якість сьогоденних статей порівняно з попередніми періодами (38,5 % vs. 16,1 %), але при цьому 45 % учених не спромоглися дати однозначну відповідь [1, р. 14]. Нарешті, понад 80 % підтримали твердження, що значна частина політологів насправді думають про себе як про вчених лише в (дуже) широкому і метафоричному сенсі [1, р. 15].

„нові розробки в [їхній] галузі не дуже цікаві”. Серед 32 дисциплін і міждисциплінарних дослідних галузей, охоплених інтерв’юерами, політологи були „абсолютно останніми (dead last)” в ентузіазмі, що висловлювався ними щодо сучасних досягнень політичної науки і власної захопленості її проблемами [3, р. 474]. Приблизно в той самий час *American Council of Learned Societies* (ACLS) попросив представників семи гуманітарних і соціальних наук відповісти на питання, чи рідко вони зустрічають цікаві статті в головному журналі їх дисципліни. Політологи знову опинились „попереду”, що було забезпечено 43 % дослідників, котрі відповіли позитивно, що більш ніж удвічі перевищує аналогічний відсоток лінгвістів (19 %) і майже вдвічі – антикознавців та філософів (по 23 %), які посіли останні три місця [3, р. 474].

На мій погляд, наведені дані такі разючі, якщо не шокуючі, і суперечать стільком усталеним переконанням, що сформулювати позначувану ними *проблему* не так уже й легко. У цілому, її можна спробувати визначити як таку, що виявляється на двох рівнях. Якщо міркувати в термінах, близьких до психологічних, то очевидно, що в даному разі й мови немає про політичну науку як про *Beruf*, нерозривний, як гадав М. Вебер [4, с. 708-715], симбіоз професії та покликання; і навіть вимог сучасної, дуже ослабленої версії цієї тези – „науки знають, а вчені сповідують” (цит. за [5, с. 31]) – також тут не дотримуються.

З погляду інституціонального, факт такої організації науки, де науковець – не особистість, а „імпресарію тієї справи, якій він мав би присвятити себе” [4, с. 711], свідчить про відсутність зв’язку між політологами й потребами відповідного соціального інституту (політичної науки). Незважаючи на важливість функцій, виконуваних політологією, і не дивлячись на складність формулювання політичного знання *per se*, для величезної кількості сучасних, і не тільки, політологів їх професія, мабуть, не є хоч трохи серйозним, дотичним до всієї їхньої екзистенції заняттям.

Актуальність вивчення такого роду елементів, несумісних, здавалося б, із зобов’язанням, що покладаються на інститут політичної науки, з кожним роком все більше підкреслюється кількісним зростанням усіх його параметрів, котре *автоматично посилює розрив між потребами соціального інституту і здібностями та віддачею тих, хто їх задовольняє*². Тому потрібен інший погляд на політичну науку, який позбавляє багато подій її інституціонального життя серпанку буденності, наділяючи їх натомість унікальними рисами, що закономірно провокують подив і бажання зрозуміти.

Слід усвідомлювати, що зазначене раніше розщеплення *Beruf* засвідчує насправді безвідповідальне і навіть несерйозне ставлення, значною мірою притаманне і політичній науці, і зайнятим у її рамках науковцям. Виходячи з того, що подібні риси зазвичай асоціюються з таким явищем, як гра, своєю *метою* в цій статті, метою дещо провокативною, я ставлю обґрунтування самої можливості альтернативної інтерпретації інституту політичної науки як гри.

Просто спроба здійснити це, неминуче неповна і значною мірою незадовільна, хороша вже тим, що в перманентно конструйованому світі, де більшість (політичних) феноменів є „природною” лише завдяки мовчазній і рідко усвідомлюваній згоді, різновиду модної нині деконструкції буде піддано безпосереднє „середовище” політологів, їх підприємство з організованою орієнтації та імплементації колективних зусиль щодо вивчення політики, тривале в часі та обширне у просторі.

Огляд літератури одразу ж свідчить про те, що поняття „гри” вже давно стало частиною систематичного і вельми специфічного підходу до вивчення політичних феноменів. Цей підхід зазвичай називається теорією раціонального вибору і передбачає

---

² Деяке уявлення про масштаби того, що відбувається, може дати увага хоча б до динаміки чисельності викладачів політології в Західній Європі: «Ми спостерігаємо зростання на 1100 фахових вакансій за останні п’ять років» [6, с. 22]. Наведені цифри означають подвоєння викладацького складу приблизно кожні п’ятнадцять років, що не тільки цілком відповідає тенденції експоненціального зростання сучасної науки в цілому [2], підтвердженої новітніми дослідженнями на матеріалі саме соціальних наук [7, р. 197], але також передбачає аналогічне зростання й інших показників наукового.

побудову складних формальних моделей, котрі, у свою чергу, ґрунтуються на досягненнях теорії ігор, розроблених Джоном фон Нейманом, Оскаром Морґенштерном і нобелівським лауреатом з економіки Джоном Нешем (внесок останнього визнається особливо важливим, оскільки саме він почав досліджувати найпоширеніший клас ігор у політиці – ігри з ненульовою сумою).

Проте література з теорії раціонального вибору така обширна, що навряд чи піддається простому переліченню; певне уявлення про поставлене завдання можна здобути, тримаючи на думці той „факт”, що в останніх номерах *American Political Science Review*, одного з найавторитетніших видань політичної науки, в 42 % статей використовується формальне моделювання, що виступає, як правило, надійною ознакою застосування теорії раціонального вибору [3, р. 469–470]. І це при тому, що ще в 1952 р. в „цьому провідному в даній галузі знань журналі (*American Political Science Review* – О. В.) такі розробки не простежуються”, а „чотири десятиліття по тому із сорока однієї опублікованої за рік статті означена концепція міститься в п’ятнадцяти” [8, с. 296]. Через цю обставину огляд літератури доцільно провести таким чином, щоб з’ясувати причини, згідно з якими робиться головний висновок, а саме: релевантна чи ні цілям моєї праці практика вивчення/застосування гри, що склалася в політичній науці.

Відштовхуючись від цього міркування, необхідно передусім зазначити *вихідний пункт теорії раціонального вибору*, який відсилає до наукової галузі, де відбулася інституціоналізація останньої, і, відповідно, „реальності”, що слугувала взірцем при її формулюванні. Іншими словами, будь-яка теорія від самого початку формується для пояснення *визначеної* сукупності фактів, з огляду на це найкраще вона працює стосовно початкового кола явищ. І щоб з’ясувати, чи підходить поняття „гри”, як воно використовується в теорії раціонального вибору для пояснення раніше зафіксованих фактів із життя інституту політичної науки, слід визначити область, що має, як сказав би Дж. Келлі, найбільший діапазон і фокус придатності.

Основні вихідні допущення теорії ігор стосовно до проблем політичної науки сформульовані кількома людьми, *переважна більшість яких – економісти*. І віддати пальму першості комусь із них практично неможливо, хоча б через те, що між датою публікації (звичайний і надійний критерій у такого роду справах) і визнанням у тій чи іншій галузі, яке супроводжується можливістю проводити відповідний тип досліджень і публікувати результати, немає одно-однозначної відповідності³. Не кажучи вже про те, що розробка достатньо складного математичного апарату і його застосування до вельми широкого кола політичних явищ навряд чи могло бути справою однієї людини.

Найпершим за хронологією був нобелівський лауреат з економіки Джеймс Б’юкенен, котрий у 1950 р. „сфокусував свою увагу на управлінській діяльності урядових інститутів” [10, с. 269]. Разом з юристом Г. Таллоком „вони заклали основу суспільного або раціонального вибору”. Згодом вони дослідили, „наскільки ефективно функціонують урядові інститути, які виробляють індивідуальні переваги стосовно товарів і послуг для суспільного споживання, а також політичного курсу” [10, с. 269]. Серед інших основоположних праць такого напрямку називають книгу ще одного нобелівського лауреата з економіки Кеннета Ерроу *Колективний вибір та індивідуальні цінності* (1951) [11], працю економіста Менкура Олсона *Логіка колективної дії: суспільні блага і теорія груп* (1965) [12], а також монографії Ентоні Даунса *Економічна теорія демократії* (1957) та Вільяма Райкера *Теорія коаліцій* (1962).

Маючи за „хрещених батьків” фактично одних економістів, теорія раціонального вибору найбільше поширення закономірно набула тільки в декількох галузях політичної науки, тих, де економічні обставини мають найбільшу значущість, яка обумовлює і відповідні уявлення про людську поведінку. Суть останньої повністю відповідає часто

---

³ За приклад, один з багатьох і тією самою мірою типовий, можна навести долю А. Бентлі, який стоґодні визнається засновником політологічного вивчення груп тиску, хоча його класичний *Процес управління* (1908) «пройшов непоміченим сучасниками» [9, с. 11].

тавтологічному характерові самого цього підходу і ґрунтується на припущенні про раціональність людей, що переслідують (тільки) свої еґоїстичні інтереси [13, р. 236–238], для чого їх „поведінка *мусить* відповідати приписам теорії ігор або правилу максимальної очікуваної корисності; у противному разі актор програє” [14, с. 64].

Серед субдисциплін політичної науки, найчутливіших до цих міркувань, зазначу насамперед політичну економію, де, судячи з огляду Дж. І. Альта і А. Алезіна, який рясніє нібито нейтральними оцінками власних моделей як тих, що „в цілому... надзвичайно успішно працюють” [15, с. 646], єдину проблему „становить широкий спектр витратних транзакцій” [15, с. 652]. Крім того, вивчення міжнародних відносин може розглядатися як галузь, де застосовність вихідних припущень виправдовується хоча б масштабністю ставок і необхідністю вибору відповідних (читай: раціональних) стратегій. Тому такою переконливою визнається аналогія К. Волтса між теорією балансу сил і теорією ідеальної конкуренції [16, с. 411–412], з якої й почалась трансформація „традиційного реалізму” в „неореалізм” або „структурну теорію” [16, с. 411].

Однак, будучи скоріше „похідною” (від економіки) галуззю, сфера міжнародних відносин залишається ще вразливішою для критиків, які звинувачують її, зокрема, „в нездатності... дати переконливий аналіз поняття „інтересів” і розтлумачити поняття “структурних обмежень” [16, с. 413–424]. Опосередкованим визнанням меншої, порівняно з політичною економією, адекватності створюваних у цій галузі моделей можна вважати ремствування нобелівського лауреата з економіки Т. Шеллінґа в 1980 р. з приводу впливу своєї книги *Стратегія конфлікту* (1960), присвяченої застосуванню теорії ігор до державних взаємовідносин: „Та ж галузь, котра, як я тоді сподівався, незабаром сформується, продовжувала розвиватись, але не вибуховим чином, навіть не здобувши власної назви”⁴ [17, с. 10].

Інші галузі, все більш віддалені від економіки і від постулатів, які формулюються під впливом цієї сфери життя суспільства, все ще зберігають значну частку резистентності стосовно до експансії теорії раціонального вибору. Хоча навіть у такій традиційно „м’якій”, з методологічного погляду, субдисципліні, як політична теорія, одна з її класичних на сьогодні праць, *Теорія справедливості* Дж. Ролза, рясніє посиланнями на теорію ігор. Меншою мірою це стосується ігрової інтерпретації соціальних союзів [18, с. 712–713] і більшою, коли мовиться про „вибір між двома принципами справедливості й принципом середньої корисності” (наприклад, [18, с. 213–274], особливо [18, с. 269–270]).

Слід визнати, що критиці теорії раціонального вибору присвячено чимало праць, кількість яких, напевно, лише трохи поступається тій кількості, що продукується в межах самого підходу. Серед найбільш, з моєї точки зору, вдалих робіт критичної спрямованості треба згадати Г. Алмонда [19], Д. П. Гріна та І. Шапіро [8], Н. Фроліха і Дж. Оппенгеймера [13]. Останні взагалі вважають хибними всі базові припущення даного підходу, які стосуються поведінкового аспекту людей, не кажучи вже про те, що переважна більшість теорій в рамках цієї перспективи являє собою апроксимацію, надто приблизну, щоб сприйматися всерйоз. Звідси, на думку авторів, справжня теорія раціонального вибору ще навіть і не починала будуватися [13, р. 258]. Схожої думки дотримуються Д. П. Грін та І. Шапіро, які прагнули показати, що „емпіричні застосування теорії раціонального вибору в політичній науці з 1960-х рр. були позначені синдромом методологічних вад” [8, с. 320], внаслідок чого „прихильниками концепції раціонального вибору досі не розроблено емпірично вірогідної універсальної теорії” [8, с. 321]. Г. Алмонд у своїх оцінках більш стриманий, він гадає, що існує безліч прикладів, які свідчать про велику продуктивність теорії раціонального вибору, а сферою, де

---

⁴ Задля справедливості все ж потрібно сказати, що сьогодні стан справ дещо змінився (хоча згадувана галузь власної назви все ще не отримала). Так, в *American Political Science Review* за останні два десятиліття (дані на 2006 р.) в 45 % статей, присвячених міжнародним відносинам, представлено формальний аналіз [2, р. 470]. Проте складно вирішити, з чим саме це пов’язано *більшою мірою*: з поліпшенням моделей чи з полегшенням процесу моделювання у зв’язку з поширеністю відповідних технічних засобів.

(найбільше) виявляється її слабкість, вважає, слідом за А. Вілдавські, Л. Пайєм та Р. Інглхартом, сферу цінностей і культури [19, р. 134].

Підбиваючи проміжні підсумки огляду літератури, слід зазначити, що теорія раціонального вибору, як бачимо, в її сучасному варіанті незастосовна для пояснення важливих „фактів” *соціального інституту* політичної науки, перш за все – невідповідності між потребами останнього і спроможностями людей, що їх задовольняють, неекзистенціальним ставленням дослідників до зобов’язань, покладених належністю до даного інституту. За допомогою теорії раціонального вибору можна, як усі вважають, пояснити, „чому зберігаються основні зразки колективних дій” [20, с. 172], однак ця ж сама позиція „не дає змоги шукати витоки спільних дій в культурних, соціальних чи політичних традиціях”⁵ [20, с. 172].

Оскільки рекрутування й утримання численної групи людей, котрі продукують мало кому цікаві результати, які не спонукають, – а ймовірно, і не передбачають цього, – до подальшого пошуку, очевидно не є зразком раціональної поведінки, спрямованої на максимізацію (суспільної) вигоди при мінімізації відповідних витрат, то причини вже не раз зазначеного розриву між потребами і спроможностями треба шукати, за логікою від протилежного, якраз „в культурних, соціальних чи політичних традиціях”.

І ще одна обставина, *last but not least*. Як видно з цього вимушено короткого огляду, на відміну від буденних конотацій несерйозності поняття „гра”, що від самого початку і було імпульсом моєї спроби зрозуміти політологію як різновид гри, розуміння гри в теорії раціонального вибору зовсім інше, з акцентом на правилах, стратегіях тощо. Відсутність будь-якої несерйозності в подібному трактуванні автоматично знижує імовірність адекватного розуміння інституту політичної науки через використання усталеної та формалізованої теорії ігор⁶.

Після огляду літератури під загрозою на якусь мить опиняється весь хід попередніх міркувань, оскільки здається неможливим виявлення концепції гри, яка поєднувала б у собі парадоксальні або навіть протиприродні риси, несерйозність у (ви)явленій діяльності і значущість колективних зусиль, в основах своїх, цілком можливо, грайливих. На мій погляд, шуканою теорією, здатною дати *іншу* перспективу бачення, є підхід до людської культури, запропонований видатним голландським дослідником Й. Гейзінгою *Homo ludens* (1938). У заключній частині цієї статті я намагатимусь передати дух культурологічного підходу Й. Гейзінги, а потім за потребою коротко обґрунтувати релевантність останнього у справі поліпшення нашого розуміння інституту політичної науки.

Ключове поняття „гри” протягом усієї книги визначається не раз, до того ж залежно від контексту увага акцентується на якійсь одній рисі досліджуваного явища; але найбільш чітко формулювання прозвучало двічі, один раз із застереженням, „формальні ознаки” [22, с. 20], а другий – із зазначенням про переважно лінгвістичний базис пропонованої „формули” [22, с. 36]. Остаточний підсумок етимологічних пошуків автора такий: „Гра є добровільна дія чи заняття, що здійснюється в певних часових і просторових межах за вільно прийнятими, але абсолютно обов’язковими правилами, маючи обмежену власними рамками мету і супроводячись почуттями напруги й радості, а також

---

⁵ Межі ігрового підходу, який розуміється так, що гра – це перш за все сукупність обов’язкових до виконання правил, демонструє В. Гірші, котрий „свого часу трактував мертонівський набір імперативів як „правила гри”, які встановлює наука для тих, хто обрав собі цю сферу за діяльність. Завжди знаходяться „гравці”, що намагаються не дотримувати цих правил, проте на достатньо довгій дистанції порушники виявляються відстороненими від ігри, а правила діють, як і раніше” [21, с. 50].

⁶ Цьому також відповідає й вживання в англійській мові двох різних слів, що позначають явище гри. „Play”, тобто розвага, змагання, вправа або інший вид діяльності, мета якого полягає у отриманні насолоди/задоволення. Інший термін, „game”, акцентує увагу на змагальності відповідно до певних правил, де кінцевий результат визначається майстерністю, силою або удачею. Саме останнє поняття є частиною назви зазначеної вище теорії ігор („game theory”).

усвідомленням перебування в „іншому бутті”, відмінному від „повсякденного життя” [22, с. 36].

Визначена гранично широко і певною мірою універсально, гра є основним фактором творення людської цивілізації. Щодо цього Й. Гейзінга був категоричним: „Отже саме в грі від самого початку дається антитетична й агоністична основа для розвитку культури, оскільки гра старша й первинніша за культуру”⁷ [22, с. 90]. Цей висновок про завжди-ігровий характер культури в подальшому неодноразово уточнюється, не змінюючи при цьому своєї суті: „Культура в її найдавніших фазах „розігрується”. Вона не виходить із гри, як живий плід, відділяється від материнського лона, – ні, вона постає у грі і як гра, ніколи з нею не розлучаючись” [22, с. 197].

Обґрунтовуючи свою тезу, Й. Гейзінга виявляє незвичайну широту знань, що, вкупі з винятковою проникливістю, дозволяє йому в нагромадженні малоцікавих і вельми специфічних „фактів” розгледіти ігрову основу культури. І якщо зв’язок гри з поезією, музикою і танцем досить очевидний, то його „тройка класифікація” суду (як азартної гри, змагання і словесного двобою) [22, с. 93–105], встановлення агональної суті війни [22, с. 106–122] та оригінальна демонстрація того, як у грі (священна гра в загадки) виникає мудрість і філософія [22, с. 123–137], не можуть не вражати.

На думку Й. Гейзінга, висловлену не один раз, сучасна цивілізація стає все більш серйозною, поступово втрачаючи точки дотику з грою [22, с. 138, 154]. Стосовно науки, зокрема, стверджується буквально таке: „Сучасна наука... менше улягає небезпеці впадати в гру, як ми її визначили, аніж це було в давніші часи аж до епохи Відродження, коли наукова думка й метод виказували безперечні ознаки гри” [22, с. 231]. Цей висновок міг би поставити під сумнів усе це дослідження, якби був правильним; на мою думку, вихідні припущення й основна лінія міркувань Й. Гейзінга дозволяє сподіватися на цілком успішний вихід і за окреслені ним же межі, враховуючи поставлене у статті завдання, аж до *іншого* розуміння сучасної політичної науки.

Таким чином, потрібно перелічити аргументи, що обґрунтовують висловлену думку, і це фактично означатиме досягнення поставленої у цій праці мети. Ступаючи на практично незнайому територію, бажано мати щось на зразок страхового поліса, і його роль у даному разі виконуватиме концепція Й. Гейзінга. Тобто у своєму обґрунтуванні я зосереджуся спершу на тих елементах, котрі за визнанням автора, усе ще зберігаються, хоч і слабшають, у сучасній науці [22, с. 230–231]. Тільки там, де Й. Гейзінга бачив виродження первинного зв’язку, що передує культурі, я, навпаки, спостерігаю її поверхову трансформацію, котра не змінює суті явища. І в цьому сенсі моє завдання полягає у з’ясуванні дійсного масштабу ігрового елемента політичної науки і розставленні акцентів, які більш відповідають нинішнім уявленням.

Перший аргумент базується на передумові (вона скоріше припускається, але від цього не втрачає дієвості), яка полягає у переконанні, що „прагнення бути першим виражає себе в такій кількості форм, скільки відповідних можливостей надає суспільство” [22, с. 123]. Відштовхуючись від цієї тези, цілком можна припустити, що й *агон*, який лежить в основі гри, і всі інші зазначені елементи гри у „сучасних високоорганізованих формах суспільства” набули інших форм.

Сам Й. Гейзінга спеціально відзначив, що й сьогодні „джерела науки й філософії... містяться в агоністичній царині” [22, с. 231], а порівнюючи науку з іншими формами культури, писав, що „логічний розвиток тієї галузі культури, яку ми називаємо наукою, нерозривніше, ніж естетика, пов’язаний із діалектикою” [22, с. 231]. Безсумнівно ігровою тенденцією (сучасної) науки можна вважати ситуацію, „коли... далеко на передній план випинається прагнення випередити у своєму відкритті колегу чи знищити його

---

⁷ У російському перекладі цьому уривку передує ще одне речення: „Культура починається не *как* игра і не *из* игры, а *в* игре”.

демонстрацією своїх доказів”, адже „ширий шукач істини невисоко поціновує перемогу над суперником”⁸ [22, с. 231].

І хоча щодо політичної науки даних стосовно „прагнення випередити... колегу чи знищити його демонстрацією своїх доказів”, я не маю, причина цього, найімовірніше, полягає в ігноруванні цього аспекту наукового життя, а не у відсутності відповідної практики. Однак вірогідні, хоч і попередні дані можна одержати, згадавши про раніше відзначений практичний збіг у тенденціях розвитку сучасної науки в цілому і політології як її частини. Продовжуючи цю апроксимацію, можна послатися на такий індикатор відсутності „справжньої тяги до пізнання істини”, як численні суперечки щодо пріоритету. Д. Прайс, посилаючись на Р. Мертона, зауважує: „Це явище стає домінуючою ниткою в історії науки, в яку вплетено діяльність науковців усіх країн” [2, с. 339]. Іншими словами, лише „58 % відкриттів виявляються унікальними і ... 42 % багаторазовими, вони включають двох і більше вчених”⁹ [2, с. 341].

По-друге, описуючи свій „досвід визначення ігрового елементу культури” Й. Гейзінга від самого початку вибрав і відповідний масштаб, який тільки й задовольняє його цілі; і оперує він гранично загальними категоріями, як-от Війна, Право, Поезія, Політика, Філософія, Мистецтво. І Наука. Проте будь-яка людина, що близько стикається, скажімо, з Наукою, обов’язково питає, а про яку науку, власне, йдеться? Навіть не торкаючись проблеми історичної мінливості нібито Наукового, не можна обійти увагою процеси спеціалізації, які часто-густо обертаються дезінтеграцією політичної наук [24, с. 114–117] через несумісність більшості фундаментальних передумов, що стосуються самих основ науковості взагалі та політології – зокрема.

Іншими словами, Наука в жодному разі не є монолітною, це скоріше мережа дослідних колективів, які більше скріплюються не змістовно, а організаційно¹⁰. Багато політологів не погоджуються з тим, що інша група вчених може з *не меншими підставами* претендувати на статус дослідників політики [25]; або ж заперечувати належність саме до *політичної* науки, натомість на світ з’являються нові, за термінологією М. Догана, гібридні галузі, що створюються внаслідок усунення дисциплінарних авторитетів на розробку тієї самої проблеми [24, с. 116].

Ця обставина, відповідно до якої в політичній науці безперервно відбуваються дроблення і переконфігурації, що одночасно ґрунтуються на появі нової „парадигми”, напевно, найважливіша для застосування ігрового підходу. Бо утвердження в науці чогось нового (теорій, методів) і/чи зародження нових дисциплін – це якраз той момент, котрий, за визнанням Й. Гейзінга, завжди найближчий до гри¹¹.

І ті, хто спостерігав становлення української політології, не можуть не погодитися з тим, наскільки все тоді було схоже на гру, починаючи від гострого усвідомлення колишніми спеціалістами „з історії КПРС, наукового комунізму і політекономії” [26, с. 231] свого „іншого буття”, відмінного від їх колишнього „повсякденного життя”. Без жодних зусиль пригадуються й інші ознаки гри; наприклад, чітко окреслені межі

---

⁸ Витоки подібного переконання можна простежити ще в Давній Греції, де піфагорійці вважали за краще усі відкриття приписувати Піфагору. Одна з причин полягала в такому: „Ця традиція служила в очах піфагорійців перепоною для честолюбних помислів, несумісних зі служінням істині” [23, с. 19].

⁹ Можливо, одним з аналогів цьому показникові у сфері політології виступає ситуація з визначенням „засновників” тих чи інших її субдисциплін. Повертаючись до теорії раціонального вибору, легко побачити, як різняться прізвиська „най-най”: Р. Чілкот вказує на Дж. Б’юкенена і, з певними застереженнями, Г. Таллока [10, с. 269], Д. Грін та І. Шапіро – на К. Ерроу [8, с. 295], а Г. Алмонд особливо відзначає Е. Даунса [19, р. 117–121]. І так аж до створення еkleктичної історії, що об’єднує версії всіх релевантних дослідних просторів політичної науки, кожну зі своїм, (трохи) відмінним набором персоналій, поставлених ними проблем та обставин, що визначають підґрунтя завжди різних версій.

¹⁰ Особливо при розширеному тлумаченні останнього поняття, що, в свою чергу, відсилає до процесів формування і підтримання відповідної (професійної) ідентичності.

¹¹ „Всяке знання (а суди природно входить і філософія) полемічне за своєю натурою, а полемічне невіддільне від агоністичного. Ті епохи, коли на світло Боже з’являються нові скарги людського духу, бувають, як правило, часами шалених суперечок” [22, с. 179].

(аудиторія, оскільки поза нею більшість викладачів – і не тільки зі сторони – визнавало, як багато в чому ці курси „нагадували знайомі ідеологізовані тексти” [26, с. 231]). Не кажучи вже про те, що добровільно прийняті правила гри „тепер ми політологи!” виявляються абсолютно обов’язковими (до виконання), що провокує, зокрема, певні зусилля у самовдосконаленні, які супроводжуються славнозвісним „почуттям напруги і радості”, але ніяк не торкаються екзистенції в цілому. Нарешті, слід окремо згадати Вищу атестаційну комісію, згідно з умовами (гри) якої тверді формальні вимоги превалюють над змістом, тому „багато статей... журналів з політичної науки США, Канади і Західної Європи український ВАК не вважав би достатньо кваліфікованими і під час захисту не взяв би до уваги” [26, с. 238]. Нескінченні зміни у вимогах, які, на перший погляд, зводяться до безглузлого додавання коми в одному місці і крапки в іншому, своїм кінцевим підсумком мали формування т. зв. „ваківської науки” [26, с. 236–239], сам феномен якої „фактично значно збільшує розрив між наукою та дисертацією” [26, с. 236].

І в цьому пункті виявляється воістину дивовижна подібність між українською політичною наукою та американською, де 30,6 % опитаних політологів погодилися з тим, що підготовка докторських дисертацій не стає інтелектуально задовільним досвідом, що при 19,5 % тих, хто не зміг однозначно відповісти [1, р. 14], дає незначну, але все ж перевагу скептичній партії. Не думаю, що зафіксована схожість випадкова чи суто термінологічна; скоріше йдеться про необхідність відмови від розгляду науки як статичного і монолітного утворення на користь того, яке весь час твориться та розбудовується. У ході подібної апроксимації одиничного випадку на всю дисципліну, окрім усього іншого, виявляється можливим сприйняття багатьох явищ, які могли залишитися непоміченими, як проявів ігрового характеру інституту політичної науки, що ніколи не втрачала цієї якості і ставала серйозною лише у зміненій формі ще одного різновиду гри.

Таким чином, виявляється, що значна частина наукової діяльності має несерйозний і агональний характер, який супроводжується і напруженням, і радістю, і усвідомленням „іншого буття”. Усі ці риси гри притаманні політології від самого початку і завжди, тому що вона завжди являє собою науку-у-становленні, яка ніколи не встигає перетворитися на серйозне і малопродатне для ігрового підходу заняття.

Водночас такий стан справ неможливий без специфічного співвідношення політичної науки і тієї реальності, яку вона має вивчати, а також відповідної за масштабами і змістом організації колективних зусиль політологів. І навіть при такому обґрунтуванні кваліфікація ігрових підстав політології видається більш ніж серйозним звинуваченням. Тому в наступних своїх публікаціях я планую і підсилити доказову частину ігрової інтерпретації політичної науки, і встановити можливі її точки дотику з іншими підходами, які альтернативним/іншим чином тлумачать деякі найважливіші параметри функціонування політології як соціального інституту: невід’ємної частини великої науки, описаної Д. Прайсом, і варіанта нормальної науки, як її розумів Т. Кун.

ЛІТЕРАТУРА

1. Sommit A. American Political Science. A Profile of a Discipline / A. Sommitt, J. Tanenhaus. – New York: Prentice Hall, 1964. – 173 p.
2. Прайс Д. Малая наука, большая наука / Д. Прайс // Наука о науке (сборник статей) : пер. с англ. – М. : Прогресс, 1966. – С. 281–384.
3. Sigelman L. The Coevolution of American Political Science and the *American Political Science Review* / L. Sigelman // *American Political Science Review*. – 2006. – Vol. 100, № 4 (November). – P. 463–478.
4. Вебер М. Наука как призвание и профессия // Вебер М. Избранные произведения / М. Вебер : пер. с нем. – М. : Прогресс, 1990. – С. 707–735.
5. Гудин Р. И. Политическая наука как дисциплина / Р. И. Гудин, Х.-Д. Клингеманн // Политическая наука : новые направления: пер. с англ. – М. : Вече, 1999. – С. 29–69.

6. Клингеманн Х.-Д. Сравнительный анализ развития политической науки в Западной Европе на 2005 г. / Х.-Д. Клингеманн // Политическая наука в Западной Европе : пер. с англ. – М. : Аспект пресс, 2009. – С. 15–47.
7. Furner J. Little book, big book: before and after Little science, big science: a review article, Part II / J. Furner // Journal of Librarianship and Information Science. – 2003. – № 35 (3) September. – P. 189–201.
8. Грин Д. П. Объяснения политики с позиций теории рационального выбора: почему так мало удалось узнать? / Д. П. Грин, И. Шапиро // Современная сравнительная политология : хрестоматия : пер. с англ. – М. : Московский общественный научный фонд, 1997. – С. 295–323.
9. Истон Д. Политическая наука в Соединенных Штатах: прошлое и настоящее / Д. Истон // Современная сравнительная политология : хрестоматия : пер. с англ. – М. : Московский общественный научный фонд, 1997. – С. 9–31.
10. Чилкот Р. Х. Теории сравнительной политологии. В поисках парадигмы / Р. Х. Чилкот : пер. с англ. – М. : ИНФРА-М, Весь Мир, 2001. – 560 с.
11. Эрроу К. Дж. Коллективный выбор и индивидуальные ценности / К. Дж. Эрроу : пер. с англ. – М. : ГУ-ВШЭ, 2004. – 204 с.
12. Олсон М. Логіка колективної дії: суспільні блага і теорія груп / М. Олсон : пер. з англ. – К. : Лібра, 2004. – 272 с.
13. Frohlich N. Skating On Thin Ice. Cracks in the Public Choice Foundation / N. Frohlich, J. Oppenheimer // Journal of Theoretical Politics. – 2006. – No. 18 (3). – Pp. 235–266.
14. Цебелис Дж. В защиту теории рационального выбора / Дж. Цебелис // Современная сравнительная политология : хрестоматия : пер. с англ. – М. : Московский общественный научный фонд, 1997. – С. 52–83.
15. Альт Дж. И. Политическая экономия: общие проблемы / Дж. И. Альт, А. Алезина // Политическая наука : новые направления : пер. с англ. – М. : Вече, 1999. – С. 625–656.
16. Сандерс Д. Международные отношения: неореализм и неолиберализм / Д. Сандерс // Политическая наука : новые направления : пер. с англ. – М. : Вече, 1999. – С. 410–424.
17. Шеллинг Т. Стратегия конфликта / Т. Шеллинг : пер. с англ. – М. : ИРИСЭН, 2007. – 366 с.
18. Ролз Дж. Теорія справедливості / Дж. Ролз : пер. з англ. – К. : Основи, 2001. – 822 с.
19. Almond G. A. Rational Choice Theory and the Social Sciences / Almond G. A. A Discipline Divided: School and Sects in Political Science / G. A. Almond. – Newbury Park : Sage, 1990. – P. 117–137.
20. Ротстайн Б. Политические институты: общие проблемы / Б. Ротстайн // Политическая наука : новые направления : пер. с англ. – М. : Вече, 1999. – С. 149–180.
21. Мирская Е. З. Р. Мертон и его концепция социологии науки / Е. З. Мирская // Современная западная социология науки. Критический анализ. – М. : Наука, 1988. – С. 42–60.
22. Гейзінга Й. Homo ludens / Й. Гейзінга : пер. з англ. – К. : Основи, 1994. – 250 с.
23. Гайденко П. П. История греческой философии в ее связи с наукой / П. П. Гайденко. – М. : ЛИБРОКОМ, 2009. – 264 с.
24. Доган М. Политическая наука и другие социальные науки / М. Доган // Политическая наука : новые направления : пер. с англ. – М. : Вече, 1999. – С. 113–146.
25. Almond G. A. Separate Tables: Schools and Sects in Political Science / Almond G. A. A Discipline Divided: School and Sects in Political Science / G. A. Almond. – Newbury Park : Sage, 1990. – P. 13–31.
26. Шаповаленко М. Украинская политология: трудности становления / М. Шаповаленко // Политическая наука. Политология в постсоветских государствах : Сб. науч. тр. – М. : ИНИОН РАН, 2004. – С. 230–257.